

CSÁKÓ MIHÁLY

A büszkeség titokzatos tárgya. Adalék a családi politikai szocializáció kutatásához

Az itt következő elemzés első kísérlet egy téma megragadására, amely a családi politikai szocializáció kutatásában¹ merült fel, mint közvetítő érzélem. A büszkeséget - aki csak írt róla -, igen fontos érzélemnek tartja mindenki: hozzájárul saját magunk megerősítéséhez, de gyakran a csoportéhoz is, amelyhez tartozunk. Erős érzélem, amely tárgyahoz kapcsolódó dolgokra is kihathat. A mi kutatásunk nem a büszkeség pszichológiájára irányul, csak arra, hogy bekerül-e tárgyai közé a politika, és ha igen, milyen hatással van a szocializáció folyamatában.

A témakör feltárására a következő kérdést tettük fel: „Minden ember életében vannak olyan dolgok, teljesítmények, cselekedetek, amelyeket különösen fontosnak talál, amikről sokat beszél, amikre büszke. Ilyeneket sorolunk fel. Kérünk, egy-egy egyenes vonallal kapcsold össze őket azzal vagy azokkal a családtagjaiddal, akikre az a fajta büszkeség jellemző!”

Természetesen a kérdezett maga is beletartozik a családba. Összesen 13 tárgyat soroltunk fel, és a kérdezett fiatalok² saját büszkeségének nyers eloszlása nemenkénti bontásban a következő:

Mire büszke?	Fiú	Lány	p (khí)
Sporteredményére	28,0	15,8	0,000
Magyarságára	22,9	12,8	0,000
Kitartására	22,2	25,9	0,003
Tudására	20,8	18,9	0,068
Becsületességére	19,4	21,0	0,121
Megjelenésére	18,5	21,4	0,011
Segítőkészségére	17,5	26,9	0,000
Élelmességére	12,2	13,1	0,202
Közéleti aktivitására	6,9	7,2	0,373
Politikai nézeteire	5,8	1,3	0,000
Foglalkozására	5,7	2,7	0,000
Hitére	4,7	5,0	0,371
Nemzetiségére	3,0	2,0	0,033

1. táblázat: A büszkeség tárgyainak gyakorisága nemenként (%)

¹ Az alapul szolgáló kutatást az OTKA K78579 sz. támogatta. A kutatásban több felsőoktatási intézmény kutatói vesznek részt (ELTE, DE, ME, PTE, SZTE és az ECHO Survey Szociológiai Kutató Intézet), a koncepciót kidolgozó kutatók: Csákó Mihály, Murányi István, Sik Domonkos, Szabó Ildikó.

² A végzős középiskolások (modális életkor: 18 év) régió és iskolatípus szerint reprezentatív 5000 fős mintája.

A lányok és a fiúk nagyon különböznek egymástól. Először is, a fiúk szignifikánsan több dologra büszkék, mint a lányok: átlaguk 1,88 a lányok 1,74-ével szemben. De sokkal fontosabb az a különbség, amelyet a büszkeség *tárgyának* rangsorában látunk. A fiúknál a rangsor elején a következőket látjuk: 1. sporteredmények, 2. magyarság, 3. kitartás, 4. tudás, 5. becsületesség. A lányok ezzel szemben a segítőkészségükre a legbüszkébbek, 2. helyen a kitartásuk, 3. helyen a külső megjelenés, a 4. és 5. helyen pedig a fiúkhoz képest felcserélik a becsületességet és a tudást.

Mivel nem egy-egy tárgyban, hanem jellegzetes tárgycsoportokban térnek el egymástól, érdemes feltételezni, hogy kibányászható a büszkeségek valamilyen rejtett struktúrája.

ROTATED COMPONENT MATRIX	COMPONENT			
	Erények	Teljesítmény	Makrocsoport	Kisebbségi
büszke a segítőkészségére	,750	-,172	-,072	,140
büszke a becsületességére	,592	,103	,146	-,051
büszke a kitartására	,491	,218	,159	-,135
büszke közéleti aktivitására	,385	,195	-,020	,360
büszke a megjelenésére	,048	,690	,006	-,041
büszke a sporteredményeire	,009	,616	-,070	,058
büszke a tudására	,204	,387	,202	,033
büszke az élelmességére	,382	,386	,062	,040
büszke a foglalkozására	,014	,313	,239	,127
büszke a magyarságára	,137	,048	,700	-,170
büszke politikai nézeteire	-,007	,098	,677	,103
büszke a hitére	,168	-,105	,483	,410
büszke (nem magyar) nemzetiségére	-,093	,082	,027	,831

2. táblázat: A büszkeségek rejtett struktúrája

Főkomponens elemzéssel 4 komponens mutatható ki. Ezek felét sem magyarázzák meg a változók varianciájának (41,75%), de jól értelmezhetően elválnak egymástól. Egyértelműen különválnak az *erkölcsi személyiségjegyek*: a segítőkészség, a becsületesség, a kitartás. Ebben a komponensben talán kissé kakukktójas jellegű a *közéleti aktivitás*. A második, *teljesítmények* névre keresztelt komponensben a tudás jelenlétét feltehetőleg az iskolai tudás teljesítményjellege magyarázza. A tágabb közösségekkel vállalt identitást kifejező magyarság, politikai nézet és hit stabilan együtt jár (*makrocsoportokhoz* kötődő komponens), a nem magyar nemzetiséggel való azonosulás pedig érthetően külön marad (*kisebbségi* komponens).

Azok az itemek, amelyek két komponensben is erős súllyal szerepelnek, nem rontják, inkább alátámasztják ezt az értelmezést. Ha a tudás nem teljesítmény, akkor erény, akárcsak az élelmesség. A foglalkozás elérése teljesítmény, de egy makrocsoporthoz kapcsolja megszerzőjét. Mivel a nemzetiségi fiatalok számára nemzetiségük ugyanolyan

viszonyrendszert jelent, mint amilyen a magyar fiatalokat is jellemzi, természetes, ha közöttük is megjelenik a hit és a közéleti tevékenység, mint fontos tényező.

A komponensek ugyan szépen elkülönültek, de aztán kevésbé állnak össze hús-vér csoportokká. A négy büszkeség-komponens segítségével csupán egy olyan csoportot sikerül különválasztani, amely határozottan az erényeire büszke – a fiatalok kicsit több mint ¼ része tartozik ide. Rajtuk kívül csak egy százegynéhány fős kis csoport különül el egyértelműen – ők nagy valószínűséggel nemzeti kisebbséghez tartozó családok gyerekei. A középiskolát befejező fiatalok abszolút többségében a büszkeségek keveredése jellemzi.

„MIRE BÜSZKE” KOMPONENSEK	KLASZTEREK		
	Erényekre büszke	Önbizalom hiány	Nemzetiségi
regr factor score: az erényeire	1,31529	-,48779	-,53381
regr factor score: a teljesítményére	-,17257	,04707	,54044
regr factor score: a makrocsoportjaira	-,20178	,06809	,26930
regr factor score: a nemzetiségére	,08750	-,21930	5,15687
N	1114	2890	104

3. táblázat: Büszkeség-klaszterek

Érdemes figyelni arra, hogy az erények előjele a második és a harmadik klaszterben negatív, az érték pedig a táblázat többi értékéhez képest viszonylag magas. Ez akár az önbizalomhiány jele is lehet: személyes tulajdonságaikról nincsenek olyan jó véleménnyel, hogy büszkélkedjenek velük. A kisebbségi büszkeséghez ennek ellensúlyozásaként hozzátartozik legalább a teljesítmény felmutatása, de a fiatalok zöménél nincs ilyen ellensúly. Ezt a képet további módszertani erőszakoskodással sem lehet átalakítani. Csak azt lehet elérni, hogy a zöm megmarad, de a nemzeti kisebbségen belül elkülönül egy erősen aktív kis csoport – 20 fő –, akik még a magyarságukra is kiemelkedően büszkék, nemcsak a nemzetiségükre. Valószínűleg nem véletlen, hogy a kettős identitás felvállalása jár együtt a közéleti aktivitás magas szintjével.

A családi szocializációt kutatva természetesen az a kérdés, hogy vajon a szülő büszkesége átragad-e a gyerekre, „örökli-e” valamilyen módon a gyerek a felmenők büszkeségét, amely valamiképpen bizonyára árnyalta a rá ható családi közeget. Mivel rákérdeztünk a szülők büszkeségére is, nem csupán feltételezzük, hogy a szülők büszkesége nem marad hatás nélkül a gyerekre, hanem ellenőrizni is tudjuk. Azzal az előfeltevéssel élünk, hogy ha a szülő és a gyerek büszkesége hasonló, az legalább is valószínűvé teszi, hogy történt ilyen hatás. Ehelyütt ennek az elemzésnek csak első lépéseit tudom bemutatni. Ebben elsősorban a nagyobb arányban előforduló tárgyakat tekintem át, és csak az apa vonatkozásában.

Tudjuk ugyan, hogy Magyarországon a sportról inkább csak beszélnek, semmint művelnék, de azért azt várnánk, hogy az eredményeire büszke apa mérhető hatást gyakorol a gyerekeire. Ám az apák sporteredményeikkel való büszkélkedése fiaiknál nem mutat semmilyen hatást. A fiúk alig több mint egytizede (10,7%) jelzi, hogy apja büszke a

sportteljesítményére, de a fiak közül 28% büszke a magáéra, és azok sem büszkék rá szignifikánsan nagyobb arányban, akiknek az apja is büszkélkedik vele. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egyes családokban az apai büszkeség nem lehetett ösztönző a fiak teljesítményére és annak lelki feldolgozására, csak ezen a módon nem tudjuk kimutatni a nyomát. Inkább a lányoknál mutatható ki ilyen hatás: a fiúhoz hasonló arányban számolnak be sporteredményeire büszke apáról (11,3%), maguknak a lányoknak 15,8%-a büszke sportteljesítményére, de akiknek apja is büszke sportoló, azok között ez az arány 21,6%.

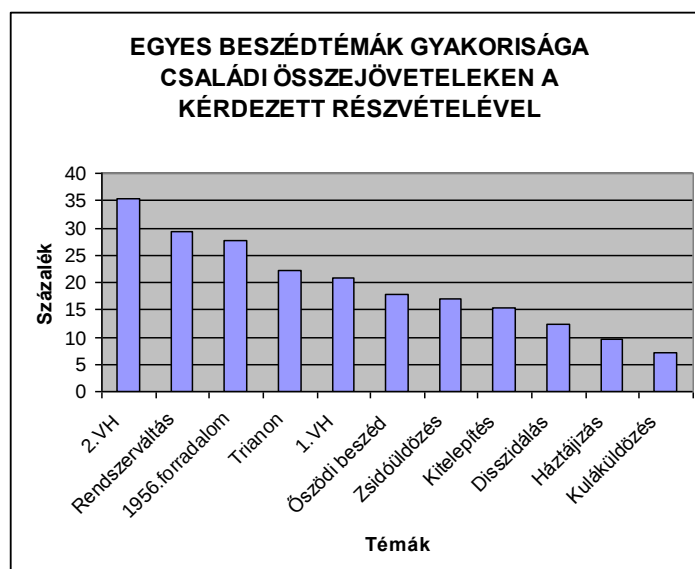
Az apa büszkesége	A gyerek büszkesége						
	Sport		Tudás		Magyarság		Kitartás
	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány
Sporteredmény	+	+	+	+	+	+	0
Tudás	+	+	0	+	+	+	+
Magyarság	0	+	+	++	++	++	++
Kitartás	0	+	+	+	0	+	0

4. táblázat: Öröklí-e a gyerek az apja büszkeségét?

Ugyanezzel az eljárással vizsgálva megjelöltem a szignifikáns kapcsolatot mutató cellákat, duplán jelölve az erős összefüggéseket. A tudással való büszkélkedésről ugyanúgy nem állíthatjuk, hogy „öröklődik”, mint a sportbüszkeségről, és a kitartást illetően is gyenge a kapcsolat az apák és gyermekeik között. Egyedül a magyarságukra büszke apákról állítható, hogy gyerekeik – mégpedig mindkét nembeliek – követik ebben őket. Sőt, a magyarságukra büszke apák gyerekei még saját kitartásukra is szignifikánsan nagyobb arányban büszkék, mint a többiek.

Azért nem gondolhatjuk ezt pusztán együttjárásnak, mert ezeket a válaszokat a fiatalok adták, a gyerekek mondták meg, hogy szerintük mire büszke az apjuk. Ez azt jelenti, hogy tudatában voltak, ha saját magukat is ugyanarra mondták büszkének, mint apjukat. Úgy látszik tehát, hogy valamilyen mértékben és módon átadódhat az apák büszkesége a fiakra, de különböző tárgyakkal kapcsolatban másképp és másképp.

Ahhoz, hogy ez megtörténjék, az apa büszkeségének mindenképpen meg kell nyilvánulnia a gyerek számára, anélkül nem tud hatni. De milyen módon nyilvánulhat meg? Az egyik lehetséges alkalmat a családi beszélgetések adhatják, amelyek témái után külön érdeklődtünk.

1. ábra: Egyes beszédtemák a családi összejöveteleken

A felsorolt eseményeknek módjuk volt befolyásolni a család sorsát, tehát feltételezhetjük, hogy ha befolyásolták, akkor előfordulnak a beszélgetésekben.³ Látható, hogy nagyon eltérő gyakorisággal fordulnak elő: a II. világháborúról beszélnek a legtöbb családban – de a holokausztról már csak feleannyiban. Természetesnek tarthatjuk, hogy a rendszerváltás gyakori téma és 1956 is. Csak ez után következik Trianon és az I. világháború. A Rákosi és a Kádár korszak eseményei nem sok családban maradtak fenn témaként.

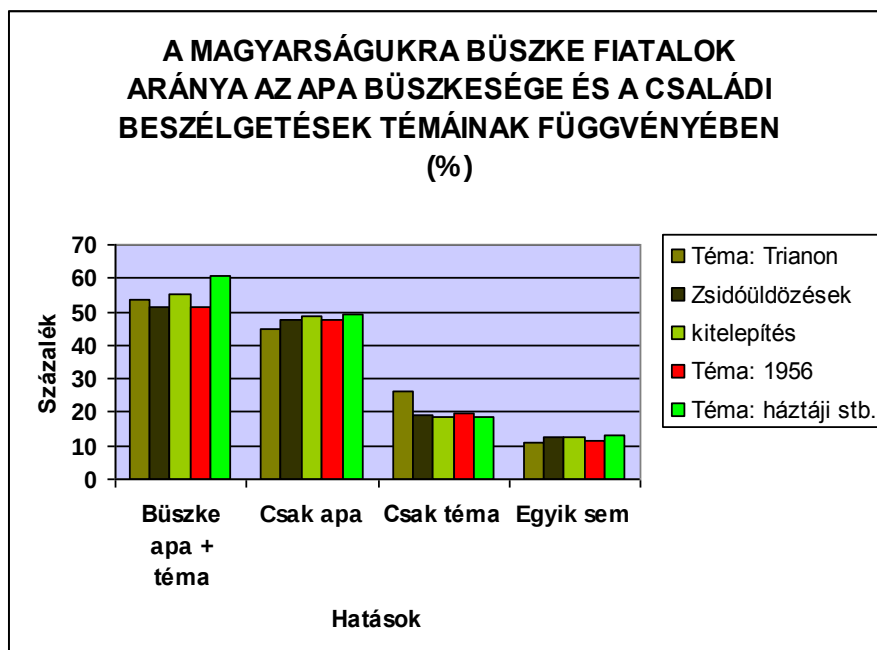
Kérdés, hogy segítik-e egyes témák az apák büszkeségének átadását? Tételezzük fel, hogy aki büszke a magyarságára, az bizonyos témákról gyakrabban ejt szót, mint másokról. Felsorolásunkban Trianon, a zsidóüldözések, a kitelepítések, az 56-os forradalom tekinthető a leginkább ilyennek, és ellenpróbaként vegyük melléjük a háztájizás, a GMK-zás, tehát a második gazdaság témakörét.

A büszkeség tárgya: magyarság				
Téma	Büszke apa + téma a családban	Csak apa büszke, nem téma	Apa nem büszke, csak téma	Egyik sem
Trianon	53,6	45,1	26,1	10,9
Zsidó- üldözések	51,5	47,7	19,3	12,5
Kitelepítés	55,1	48,5	18,6	12,4
1956	51,3	47,7	19,7	11,3
Háztájizás, GMK	60,9	49,2	18,7	13,0

6. táblázat: A büszkeség továbbadásának lehetséges útja a magyarság példáján

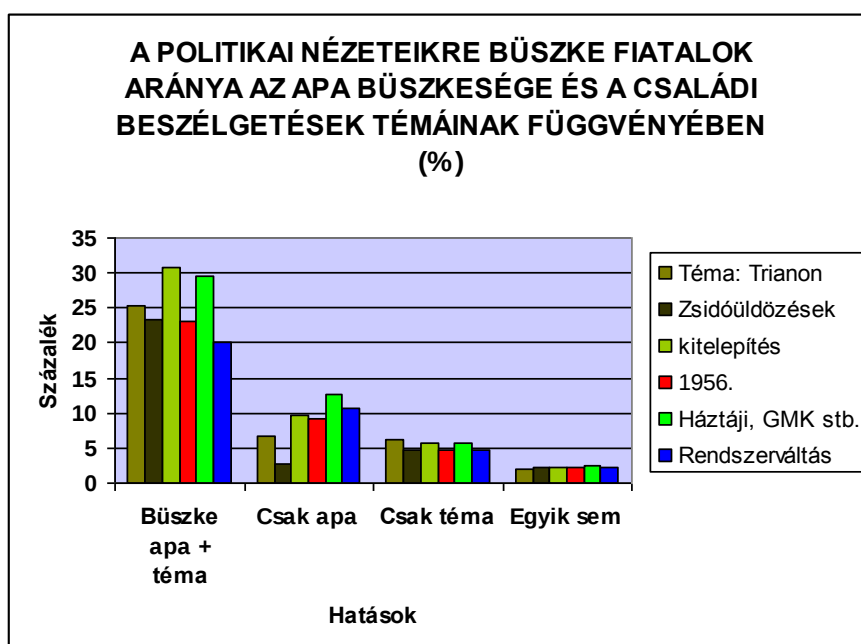
³ Valójában csak az a családi emlék válhat szocializáló tényezővé, amely megjelenik a gyerek által is hozzáférhető kommunikációs csatornák valamelyikében. Egy régi esemény megtörténtének ténye önmagában nem elég hozzá.

Jól látható, hogy itt minden sor gyakorisági adatai csaknem azonosak. Ez azt jelenti, hogy a magyarság büszkesége nem ezeken a beszélgetéseken adódik tovább. Más kutatásokból tudjuk, hogy a nemzeti érzés kialakulása már a politikai szocializáció kisgyermekkor szakszakaszában megkezdődik, és úgy látszik, hamar be is fejeződik.

2. ábra: A magyarságukra büszke fiatalok aránya

A diagram látványosan mutatja, hogy a beszélgetéstémák indifferensek ebben a hatásban, csak az apa büszkesége számít.

3. ábra: A politikai nézeteikre büszke fiatalok aránya

A politikai büszkeség esetében más a helyzet. Látható, hogy ez a fajta büszkeség is azokban a fiatalokban gyakori, akiknek az apjában is megvan, de az is számít, hogy a családjukban fontos történelmi időszakokról esik szó. Különösen fontos ezek közül a zsidóüldözések és a kitelepítések témája, valamint a második gazdaság családi tapasztalatának átadása. Jól látható, hogy mindezek nélkül alig-alig tud kifejlődni pozitív érzelem a politika iránt.

A büszkeség belső folyamata persze elemzéseink után is titokzatos marad. Fel tudjuk tárni a változatait, a családi emlékezet szerepét, a továbbadás folyamatának egy részét. Valamivel hozzá tudunk járulni annak feltárásához, hogy folyik bele a közös, de sokféleképpen megélt múlt a jelenbe és a jövőbe – a személyeken keresztül.